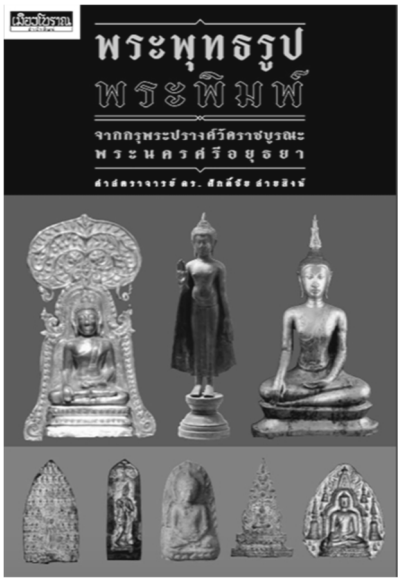

วิจารณ์หนังสือ

สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร*
(Sirot Pinanratchathon)

พระพุทธรูป พระพิมพ์ จากกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ผู้เขียน ศักดิ์ชัย สายสิงห์**
จำนวนหน้า 288 หน้า
ราคา 490 บาท
พิมพ์ครั้งแรก มีนาคม 2564
สำนักพิมพ์เมืองโบราณ
ISBN: 978-616-465-040-4

วัดราชบูรณะเป็นวัดที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา เนื่องจากปรากฏประวัติการสร้างที่แน่นอน พระปรางค์ประธานยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้มากที่สุดโดยไม่มีการบูรณะเปลี่ยนแปลงในสมัยหลัง ระบบของแผนผังและรูปแบบของพระปรางค์ประธานจัดเป็นงานศิลปกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งสอดคล้องกับประวัติการสร้างวัดที่กล่าวตรงกันว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) โปรดฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1967 เพื่ออุทิศ

* นักวิจัยชำนาญการ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (Researcher, Professional Level of Thai Khadi Research Institute, Thammasat University).

** ศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้ปรับปรุงมาจากงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปและพระพิมพ์จากกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา: วิเคราะห์รูปแบบ แนวคิด และคติความเชื่อในการบรรจุในกรุเจดีย์” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกองทุนวิจัยและสร้างสรรค์คณะโบราณคดี.

พระราชกุศลถวายพระเชษฐาทั้ง 2 พระองค์ คือ เจ้าอ้ายพระยากับเจ้ายี่พระยา ที่ทรงกระทำยุทธหัตถีชิงราชสมบัติกันและสิ้นพระชนม์ลงทั้งคู่ ประการสำคัญคือ การค้นพบโบราณวัตถุที่บรรจุไว้ในกรุพระปรางค์ประธานตั้งแต่เมื่อครั้งแรกสร้าง ซึ่งเหลือหลักฐานอยู่เพียงวัดเดียวเพราะวัดอื่น ๆ ถูกลักลอบขุดกรุเจดีย์ไปหมดแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ พระพุทธรูปและพระพิมพ์ที่มีความสำคัญและพบเป็นจำนวนมาก

ที่ผ่านมาแม้มีนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญคือ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ศึกษาเรื่องพระพุทธรูปและพระพิมพ์ และมานิต วัลลิโภดม ได้ศึกษาเรื่องพระพิมพ์ ที่พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะไว้แล้ว[1] ซึ่งผลการศึกษาของนักวิชาการทั้งสองท่านถือว่ามีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันทั้งในเรื่องอายุสมัยและรูปแบบศิลปะ แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่ายังขาดการอธิบายความ การศึกษาเปรียบเทียบ และการวิเคราะห์ทางด้านหลักฐานอื่น ๆ ประกอบกับการนำเสนอเป็นการอธิบายและตีความเฉพาะชิ้นและเฉพาะกลุ่ม ดังนั้นผู้เขียนจึงมุ่งวิเคราะห์รูปแบบและจัดหมวดหมู่ของพระพุทธรูปและพระพิมพ์ เพื่ออธิบายลักษณะ ที่มาของรูปแบบ แนวทางการกำหนดอายุสมัยให้ชัดเจนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้ทราบถึงรูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธรูปและพระพิมพ์ อธิบายที่มาของรูปแบบ อันเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดอายุงานศิลปกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้น รวมทั้งคติและศรัทธาความเชื่อในการสร้าง การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การบรรจุสิ่งของมีค่าในกรุเจดีย์ สามารถนำไปใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ให้ชัดเจนขึ้นได้

เนื้อหาโดยย่อ

“พระพุทธรูป พระพิมพ์ จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา” เป็นหนังสือที่ผู้เขียนปรับปรุงมาจากงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปและพระพิมพ์จากกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา: วิเคราะห์รูปแบบ แนวคิด และคติความเชื่อในการบรรจุในกรุเจดีย์” ซึ่งเป็นงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่

[1] ดูในหนังสือเรื่อง พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2557).

มุ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาทางด้านรูปแบบศิลปะ ความหมายทางประติมานวิทยา และคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงมีการศึกษาตรวจสอบกับการศึกษาที่ผ่านมาหรือประเด็นข้อสันนิษฐานต่าง ๆ หลากหลายมิติ และมีการเสนอข้อคิดเห็นทางวิชาการใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมา

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้เริ่มต้นที่ประวัติและศิลปกรรมวัดราชบูรณะ (บทที่ 1) ซึ่งเป็นการอธิบายประวัติความเป็นมาและความสำคัญของวัดราชบูรณะกับหลักฐานการค้นพบกรุพระปรางค์ ศิลปกรรมของวัดราชบูรณะ และสมบัติจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ผ่านการวิเคราะห์หลักฐานงานศิลปกรรม ทั้งระบบแผนผังสถาปัตยกรรม อาทิ พระปรางค์ประธาน เจดีย์บริวารประจำมุม เจดีย์บริวารรอบนอกระเบียงคด ลวดลายปูนปั้นประดับพระปรางค์ประธาน รวมถึงจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ประธาน หลักฐานเหล่านี้ล้วนมีรูปแบบศิลปะและคติการสร้างที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งสอดคล้องกับประวัติการสร้างวัดแห่งนี้ใน พ.ศ. 1967 ดังที่ผู้เขียนได้เน้นย้ำในบทนี้ว่าวัดราชบูรณะเป็นวัดที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา

เนื้อหาส่วนต่อมาคือผลการศึกษาวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 เรื่องคือ พระพุทธรูป กับ พระพิมพ์ ที่พบในกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ เรื่องพระพุทธรูปจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (บทที่ 2) เป็นการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะเพื่อแยกแยะและจัดกลุ่มพระพุทธรูปตามยุคสมัยอย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นพระพุทธรูปในศิลปะต่างประเทศ ได้แก่ ศิลปะอินเดีย ศิลปะศรีลังกา ศิลปะจีนและอิทธิพลจีน ศิลปะชวาภาคกลาง ศิลปะพม่า และพระพุทธรูปในศิลปะไทย ได้แก่ สมัยก่อนอยุธยาที่แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยคือ ศิลปะทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12 - 16) ศิลปะศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18) ศิลปะเขมรในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18) ศิลปะสมัยลพบุรี (กลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19) สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 20) กับสมัยอยุธยา ที่แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยคือ แบบอู่ทองรุ่นที่ 2 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20) แบบอู่ทองรุ่นที่ 3 (กลางพุทธศตวรรษที่ 20) และแบบอยุธยา (แท้) (พุทธศตวรรษที่ 20)

ในเรื่องพระพิมพ์จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (บทที่ 3) เป็นการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะและคติการสร้างพระพิมพ์ที่พบในกรุ โดยได้วิเคราะห์แยกแยะและจัดกลุ่มพระพิมพ์อย่างชัดเจนเช่นเดียวกับเรื่องพระพุทธรูป รูปแบบพระพิมพ์ที่พบในกรุ

แบ่งออกเป็น แบบปาละของอินเดีย (สมัยทวารวดี) สมัยทวารวดี ศิลปะเขมรในประเทศไทย แบบลพบุรี แบบสุโขทัย และแบบอยุธยา (สมัยอยุธยา) รวมถึงได้วิเคราะห์ซุ้มประเภทต่าง ๆ บนพระพิมพ์ในเรื่องความหมายและความสัมพันธ์กับรูปแบบทางศิลปะ และพระพิมพ์ที่มีรูปแบบพิเศษ

เนื้อหาส่วนสำคัญของหนังสือเล่มนี้ซึ่งเป็นการอภิปรายผลกับการศึกษาที่ผ่านมา เพื่อตั้งเป็นข้อสังเกต ข้อคิดเห็นใหม่ และข้อสันนิษฐานใหม่ คือ เนื้อหาในบทวิเคราะห์และบทสรุป (บทที่ 4) ที่ได้นำผลการศึกษาวิจัยจากบทที่ 2 และ 3 มาอภิปรายร่วมกับการศึกษาที่ผ่านมาและข้อสันนิษฐานของนักวิชาการต่าง ๆ ทำให้เห็นประเด็นใหม่เพิ่มเติมในเรื่องพระพุทธรูปและพระพิมพ์จากกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะอย่างชัดเจน และทำให้เกิดข้อสันนิษฐานใหม่ ๆ อันเป็นการเปิดประเด็นในทางวิชาการให้มีการศึกษาค้นคว้าต่อไป รวมไปถึงการโต้แย้งในทางวิชาการต่อข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นเด่นทางวิชาการ

หนังสือ “พระพุทธรูป พระพิมพ์ จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา” นับได้ว่ามีประเด็นทางวิชาการอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ดี ผู้วิจารณ์ขอเลือกประเด็นสำคัญที่โดดเด่นในหนังสือเล่มนี้จำนวน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ประเด็นเรื่อง ข้อสังเกตและข้อคิดเห็นใหม่จากการตรวจสอบการศึกษาที่ผ่านมาของนักวิชาการ ในเรื่องพระพุทธรูปจากกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ

1.1) ผู้เขียนทำการตรวจสอบประเด็นแนวความคิดที่สำคัญของศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ทรงเสนอเป็นบทวิเคราะห์สรุปไว้ พบว่ามีข้อมูลที่สามารถวิเคราะห์เพิ่มเติม จึงเสนอประเด็นใหม่ทางวิชาการเพิ่มเติมดังนี้

ประเด็นที่ 1 ไม่ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปที่มีอายุหลังกว่าอายุของการสร้างพระปรางค์วัดราชบูรณะที่ระบุศักราช พ.ศ. 1967 ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า เป็นไปตามข้อสันนิษฐานเดิม โดยได้ตรวจสอบและวิเคราะห์รูปแบบพระพุทธรูปและพระพิมพ์ทั้งหมด และมีการวิเคราะห์ร่วมกับงานศิลปกรรมอื่นที่พบร่วมกัน ได้แก่ ลวดลายจิตรกรรมฝาผนัง รูปแบบปรางค์ประธาน ลวดลายประดับ และเจดีย์บริวาร พบว่าสามารถแบ่งพระพุทธรูปออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีมาก่อนการสถาปนา

กรุงศรีอยุธยา (ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20) กลุ่มที่สร้างขึ้นใหม่โดยเลียนแบบศิลปะที่มีมาก่อนเช่นศิลปะสุโขทัยเพื่อบรรจุในพระปรางค์ และกลุ่มที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่น 2 และรุ่น 3 และยังได้พบกลุ่มพระพุทธรูปแบบอยุธยา (แท้) ที่มีพุทธศิลป์สำคัญ เช่น พระพักตร์กลมแป้น พระเนตรเปิด พระโอษฐ์กว้าง เป็นต้น

ประเด็นที่ 2 พระพุทธรูปแบบลพบุรีและแบบอู่ทองพบมากในกรุแสดงให้เห็นว่าศิลปะทั้งสองแบบนี้ได้รับความนิยมมากในสมัยอยุธยาตอนต้น ผู้เขียนวิเคราะห์ว่าส่วนหนึ่งเป็นไปตามข้อสันนิษฐานเดิมคือ พระพุทธรูปแบบอู่ทองทั้งรุ่น 2 และรุ่น 3 เป็นรูปแบบที่นิยมสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนพระพุทธรูปแบบลพบุรีนั้น (ทั้งกลุ่มศิลปะเขมรในประเทศไทยและกลุ่มศิลปะสมัยลพบุรี) จากหลักฐานที่พบเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นการรวบรวมมาบรรจุมากกว่าที่จะเป็นความนิยมสร้างขึ้นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์สำริดทรงเครื่องในศิลปะเขมรแบบนครวัดและบายน เพราะทั้งรูปแบบศิลปะและคติการสร้างไม่ใช่ยุคสมัยของศิลปะสมัยดังกล่าวแล้ว

ประเด็นที่ 3 การไม่พบพระพุทธรูปแบบเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) จึงมีผู้เสนอว่าพระพุทธรูปเชียงแสนเกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 1967 แต่ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงไม่เห็นด้วย และทรงเห็นว่าในช่วงนั้นอยุธยาอาจจะยังไม่มีความสัมพันธ์กับล้านนา หรือช่างอยุธยาอาจไม่นิยมพระพุทธรูปแบบล้านนาก็ได้ เพราะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยก็พบน้อยมาก ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า เป็นไปตามข้อสันนิษฐานเดิม เนื่องจากไม่พบพระพุทธรูปและศิลปกรรมในศิลปะล้านนาในกรุพระปรางค์เลย และผู้เขียนเห็นด้วยกับเหตุผลที่ทรงเสนอไว้ นอกจากนี้ ผู้เขียนวิเคราะห์ใหม่ว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิงห์หนึ่งจัดอยู่ในศิลปะล้านนา มีอายุเก่าสุดราวพุทธศตวรรษที่ 19 แต่พบจำนวนน้อยมาก และมีความนิยมสร้างจริง ๆ ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 นิยมสร้างอย่างมากและแพร่หลายในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ดังนั้นในช่วงระยะเวลาที่สร้างพระปรางค์วัดราชบูรณะ กรุงศรีอยุธยาน่าจะยังไม่มีการติดต่อกับล้านนาโดยตรง

ประเด็นที่ 4 การศึกษาพระพุทธรูปในกรุพระปรางค์แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลศิลปะสุโขทัยได้เข้ามาปรากฏในศิลปะอยุธยาเร็วกว่าที่เคยเสนอกันไว้ประมาณ 50 ปี เพราะแต่เดิมเชื่อว่าเริ่มขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์

และประทับที่เมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2006 ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า เป็นไปตามข้อสันนิษฐานเดิม โดยวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าหลักฐานสำคัญคือพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่น 3 ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยนั้นเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานี้ และยังพบพระพุทธรูปลีลาหินทรายซึ่งแสดงถึงอิทธิพลศิลปะสุโขทัยมีจารึกระบุ พ.ศ. 1919 ล้วนเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะสุโขทัยในอยุธยาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ส่วนประเด็นที่พบพระพุทธรูปสุโขทัยในกรุพระปรางค์จำนวนน้อยมากนั้น ผู้เขียนได้พบตัวอย่างเพิ่มเติมอีกหลายองค์ แสดงให้เห็นว่าโดยสัดส่วนแล้วนับจำนวนไม่น้อยมากนัก อย่างไรก็ดี ผู้เขียนให้เหตุผลว่า พระพุทธรูปที่บรรจุกรุนี้ส่วนใหญ่น่าจะเป็นงานที่สร้างใหม่ พระพุทธรูปที่อยู่ในสมัยก่อนอยุธยาพบน้อยมากและคงเป็นการรวบรวมมาแล้วนำมาบรรจุรวมกัน ประกอบกับพระพุทธรูปที่บรรจุในกรุย่อมมีขนาดเล็กเพราะเกี่ยวข้องกับพื้นที่และพิธีในการบรรจุ แต่พระพุทธรูปสุโขทัยโดยทั่วไปจะมีขนาดใหญ่ไม่สามารถนำมาบรรจุในกรุได้ และส่วนพระพุทธรูปที่สร้างใหม่ก็เป็นงานที่ช่างอยุธยาไม่สร้างพุทธศิลป์แบบสุโขทัยแล้ว

ประเด็นที่ 5 ข้อสันนิษฐานเรื่องพระพุทธรูปหินทรายที่มีผู้เสนอว่าเกิดขึ้นในสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จากการค้นพบพระพุทธรูปหินทรายในกรุพระปรางค์จึงทรงเชื่อว่าพระพุทธรูปหินทรายสร้างขึ้นแล้วในสมัยอยุธยาตอนต้น ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า ประเด็นนี้ไม่ใช่ประเด็นสำคัญแล้วเนื่องจากพบหลักฐานพระพุทธรูปหินทรายที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น โดยพบทั้งพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่น 2 และรุ่น 3 และแบบอยุธยา (แท้) รวมทั้งเทคนิคการสลักที่เป็นการนำหินมาต่อกันล้วนจัดเป็นสมัยอยุธยาตอนต้น และมักพบพร้อมกับการสร้างพระปรางค์ในสมัยอยุธยาตอนต้นเกือบทุกแห่ง

1.2) ข้อคิดเห็นใหม่เพิ่มเติมของผู้เขียน นอกจากจะทำการตรวจสอบประเด็นแนวความคิดที่สำคัญของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ทรงเสนอไว้แล้ว ผู้เขียนยังได้เสนอข้อคิดเห็นใหม่ดังนี้

จากการศึกษาของ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ทรงเรียกพระพุทธรูปสมัยลพบุรี หมายถึงศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย และส่วนหนึ่งเป็นศิลปะในสมัยหลังวัฒนธรรมเขมรที่พบในภาคกลางของประเทศไทย กำหนดอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17 - 19 นั้น ผู้เขียนมีความคิดเห็นแตกต่างออกไปว่า ควรแบ่งศิลปะในวัฒนธรรมเขมรออกจากศิลปะที่พบในภาคกลางของประเทศไทย โดย

เสนอให้เรียกว่า “ศิลปะเขมรในประเทศไทย” หมายถึงศิลปะในวัฒนธรรมเขมรที่พบอยู่ในสมัยนครวัดและบายน กำหนดอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 กับ “สมัยลพบุรี” หมายถึง ศิลปะที่เกิดขึ้นในภาคกลางที่มีแหล่งบันดาลใจมาจากศิลปะเขมร ในสมัยที่อาณาจักรกัมพูชาโบราณล่มสลายลงแล้วและก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กำหนดอายุระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19

ทั้งนี้ ได้จำแนกศิลปะเขมรในประเทศไทย ออกเป็นศิลปะสมัยนครวัดกับสมัยบายน โดยเสนอว่ากลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องส่วนหนึ่งจัดเป็นศิลปะสมัยนครวัด - บายน และส่วนหนึ่งน่าจะสร้างขึ้นในสมัยบายนแต่มีรูปแบบแบบศิลปะสมัยนครวัด สำหรับกลุ่มพระพุทธรูปนั้นพบพระพุทธรูปในศิลปะเขมรสมัยบายนในกรุเป็นจำนวนมาก ประมาณร้อยละ 90 ของศิลปะเขมรทั้งหมดเป็นพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็ก สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มศิลปะบายนที่สืบต่อมาจากแบบนครวัด กลุ่มศิลปะบายนแท้ มีพระพักตร์เป็นแบบบายนและทรงเครื่องเล็กน้อย และกลุ่มศิลปะบายนที่ได้รับอิทธิพลศิลปะปาละ

สำหรับพระพุทธรูปในสมัยลพบุรีนั้น ผู้เขียนได้แบ่งออกเป็น พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 1 ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปที่พบในศิลปะภาคกลางของประเทศไทย ตั้งแต่ครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นกลุ่มหนึ่งที่ทำสืบต่อมาจากศิลปะเขมร แต่มีลักษณะเฉพาะที่เป็นท้องถิ่นแล้ว โดยได้พบข้อสังเกตเกี่ยวกับพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 1 ว่า กลุ่มที่ทำปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ แสดงอิทธิพลและความนิยมที่สืบต่อมาจากศิลปะเขมร ส่วนกลุ่มที่ทำปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร พระรัศมีเป็นต่อมกลมหรือยอดแหลม ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน แสดงอิทธิพลศิลปะปาละ ทั้งสองกลุ่มนี้มีพระพักตร์เหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานรูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่ในภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งสัมพันธ์กับข้อสันนิษฐานเรื่องพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 1 เริ่มมีพระรัศมีเป็นต่อมกลมหรือยอดแหลมที่เป็นอิทธิพลศิลปะปาละ น่าจะเข้ามาพร้อมกับการทำขัดสมาธิเพชร ในขณะที่ศิลปะเขมรไม่มีพระรัศมีและไม่นิยมพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร

ส่วนพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 ซึ่งพบเป็นจำนวนมากที่สุดในกรุ มีขนาดค่อนข้างเล็ก จึงน่าจะสร้างขึ้นในคราวสร้างพระปรางค์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อบรรจุไว้ในกรุ จึงเป็นตัวอย่างหลักฐานที่สำคัญมากในเรื่องการกำหนดรูปแบบและอายุสมัยของพระพุทธรูปทั้งสองกลุ่มนี้ให้ชัดเจนขึ้น โดยผู้เขียนได้จัดเป็นศิลปะในสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างแท้จริง แสดงให้เห็นว่ามีช่างกลุ่มที่ยังคงถนัดการสร้างพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และมีช่างกลุ่มใหญ่ที่ถนัดการสร้างพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 3 ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานศิลปกรรมอื่น ๆ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ว่าในสมัยสมเด็จเจ้าสามพระยาแห่งอยุธยา มีความสัมพันธ์กับสุโขทัย โดยได้ผนวกอาณาจักรสุโขทัยเข้าไว้ในอาณาจักรอยุธยาแล้ว

ผู้เขียนยังมีความเห็นเพิ่มเติมว่า แม้การศึกษาของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ส่วนใหญ่มีความน่าเชื่อถือ แต่ยังมีรายละเอียดเล็กน้อยในการกำหนดรูปแบบที่ยังไม่ชัดเจนระหว่างพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 1 กับรุ่นที่ 2 เนื่องจากกำหนดว่ารุ่นที่ 1 อยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 และรุ่นที่ 2 อยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 ดังนั้นผู้เขียนได้เสนอแนวทางการจัดรูปแบบวิเคราะห์ที่มาเพิ่มเติม อธิบายอายุสมัยให้ชัดเจนขึ้น รวมถึงวิเคราะห์ร่วมกับความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ โดยมีความเห็นเพิ่มเติมว่า พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 1 น่าจะจัดอยู่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาคือสมัยลพบุรี กำหนดอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 และพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 จัดอยู่ในศิลปะอยุธยาตอนต้น กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20

ส่วนกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะแบบอู่ทองรุ่นที่ 3 ผู้เขียนเห็นด้วยตามความเห็นของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ว่าคือกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย ซึ่งมีการกำหนดรูปแบบได้ค่อนข้างชัดเจน โดยผู้เขียนมีความเห็นเพิ่มเติมว่าควรจัดพระพุทธรูปกลุ่มนี้ไว้ในสมัยอยุธยาตอนต้น มีอายุอยู่ในราวต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

ประการสำคัญ ผู้เขียนได้ตรวจสอบรูปแบบพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่ง ที่ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้รายงานว่าเป็น “ศิลปะแบบอยุธยา” พบว่าเป็นไปตามที่ได้ทรงเสนอไว้ และได้พบตัวอย่างเพิ่มเติมทั้งกลุ่มพระพุทธรูปสำริดและหินทราย อีกทั้งได้วิเคราะห์รูปแบบเพิ่มเติมเพื่อหาคำอธิบายในรายละเอียดของ

พัฒนาการทางรูปแบบให้ชัดเจนขึ้น โดยมีข้อเสนอว่าพบกลุ่มพระพุทธรูปที่เกิดจากการผสมผสานรูปแบบระหว่างพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 ที่เป็นอิทธิพลศิลปะเขมรและลพบุรี กับแบบอู่ทองรุ่นที่ 3 ที่เป็นอิทธิพลศิลปะสุโขทัย ซึ่งเชื่อว่าทั้งสองกลุ่มนี้สร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 สร้างสืบต่อมาจากสมัยลพบุรีจึงเกิดขึ้นก่อนเล็กน้อย ส่วนแบบอู่ทองรุ่นที่ 3 เกิดขึ้นหลังกว่าเล็กน้อย เมื่อได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยลงมา จึงเสนอให้จัดพระพุทธรูปในกลุ่มนี้เป็น “แบบอยุธยา (แท้)” โดยจะมีรูปแบบที่ผสมผสานกันของทั้งสองกลุ่ม เช่น ยังคงรูปแบบหลายอย่างที่เป็นลักษณะร่วมของพระพุทธรูปแบบอู่ทองคือ ฐานหน้ากระดานเข้าเป็นร่อง ขมวดพระเกศาเล็กมาก สังฆาฏิเป็นแผ่นยาว เป็นต้น ลักษณะสำคัญที่จัดเป็นแบบอยุธยา (แท้) คือ ลักษณะพระพักตร์และการแสดงออกของสีพระพักตร์ที่กลม ๆ แป้น ๆ แบบอยุธยา ไม่ใช่รูปสี่เหลี่ยมเคร่งขรึมแบบเขมรและไม่ใช่รูปไข่แบบสุโขทัย และมีพระขนงที่ป้ายแบบศิลปะอยุธยา พระโอษฐ์กว้างและมีริมพระโอษฐ์ยกขึ้นแบบอยุธยาแล้วเช่นกัน ซึ่งพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปหินทราย

ทั้งนี้ ได้วิเคราะห์ว่าการเกิดงานช่างลักษณะเฉพาะอย่างพระพุทธรูป “แบบอยุธยา (แท้)” นี้เป็นการเริ่มต้นลักษณะเฉพาะของตนเอง และจะเกิดความนิยมสร้างอย่างมากในสมัยอยุธยาตอนกลางตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นไป โดยไม่พบพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 ในสมัยอยุธยาตอนกลางอีกเลย จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธรูปแบบอยุธยา (แท้) เริ่มขึ้นในรัชกาลสมเด็จเจ้าสามพระยา ก่อนที่จะพัฒนาจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งสัมพันธ์กับงานศิลปกรรมอื่น ๆ ทั้งงานสถาปัตยกรรมและงานลวดลายประดับ

นอกจากนี้ ยังได้เสนอประเด็นการค้นพบใหม่เพิ่มเติมอีกหลายประเด็น อาทิ ประเด็นเรื่องศิลปะศรีวิชัย ที่การศึกษาของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้เสนอตัวอย่างพระพุทธรูปศิลปะศรีวิชัยไว้ประมาณ 4 องค์ พระโพธิสัตว์ 1 องค์ อย่างไรก็ดี ในการศึกษานี้ได้จัดพระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นศิลปะเขมรในประเทศไทย ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นอาจจะเป็นศิลปะศรีวิชัยได้หรือเป็นศิลปะทวารวดีที่พบในภาคกลางของไทยก็ได้เช่นกัน รวมถึงประเด็นเรื่องศิลปะจีน ซึ่งจากการศึกษาของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ไม่ได้กล่าวถึงศิลปะจีนไว้ชัดนัก มีแต่พระพุทธรูปเนปาลหรือทิเบต อย่างไรก็ดี ในการศึกษานี้ได้พบพระพุทธรูปองค์หนึ่งเป็นศิลปะจีน เป็นต้น

2. ประเด็นเรื่อง ข้อสังเกตและข้อคิดเห็นใหม่จากการตรวจสอบการศึกษาที่ผ่านมาของนักวิชาการ ในเรื่องพระพิมพ์ที่พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

2.1) พระพิมพ์เป็นศาสนวัตถุที่ถือเป็นการสืบพระศาสนา จึงมีการเก็บรวบรวมนำมาสร้างแม่พิมพ์และพิมพ์ขึ้นใหม่เพื่อการบรรจุ

พระพิมพ์ที่พบในกรุอาจแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มพระพิมพ์ของเก่าที่เคยมีการบูชาสืบทอดมา แล้วนำมาบรรจุไว้ในกรุเพื่อการสืบพระพุทธศาสนา ในกลุ่มนี้เป็นศิลปะสมัยก่อนอยุธยา แบ่งตามรูปแบบศิลปะ ได้แก่ สมัยอินเดีย สมัยทวารวดี ซึ่งพบน้อยมากแสดงว่าเป็นของที่ตกค้างอยู่หรือเป็นศาสนวัตถุที่มีการบูชาสืบมาจึงบรรจุไว้ในกรุเป็นกรณีพิเศษ ประการสำคัญคือ พระพิมพ์ศิลปะเขมรซึ่งพบมากที่สุดในกลุ่มนี้ ทำจากดินเผาและสำริด โดยเฉพาะกลุ่มรูปเคารพชิ้นพิเศษจำนวนหนึ่งที่สร้างขึ้นตามคติพระพุทธศาสนามหายาน พบอยู่ทั่วไปในศิลปะเขมรสมัยบายน ซึ่งชาวอยุธยาในยุคต้นนั้นนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแล้ว พระพิมพ์กลุ่มนี้จึงน่าจะนำมาจากที่อื่น ไม่ได้พิมพ์ขึ้นใหม่ในคราวสร้างพระปรางค์ แต่มีการนำมาบรรจุเป็นจำนวนมาก อาทิ พระพุทธรูปแบบตรีกาย พระรัตนตรัยมหายาน พระเหวัชระ เป็นต้น ศาสนวัตถุเหล่านี้น่าจะนำมาจากพระคลังสมบัติที่มีการรวบรวมไว้บูชา หรือจากกรุเจดีย์ที่สร้างไว้ในวัฒนธรรมเขมรหรือสมัยลพบุรี เพื่อบรรจุในกรุตามคติความเชื่อเรื่องการสืบพระพุทธศาสนา

อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มพระพิมพ์ในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่น่าจะสร้างขึ้นใหม่ในคราวสร้างพระปรางค์ กำหนดอายุอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พบเป็นจำนวนมากและทำจากชิน มีหลายกลุ่มย่อยคือ กลุ่มพระพิมพ์ขนาดเล็กในศิลปะเขมรเป็นพระพุทธรูปองค์เดียว ไม่มีภาพเล่าเรื่องประกอบ หรือพระแผง อาทิ พระพิมพ์พระพุทธรูปนาคปรก เป็นต้น พระพิมพ์กลุ่มนี้น่าจะมีการนำพิมพ์มาสร้างใหม่ในคราวสร้างพระปรางค์ กลุ่มพระพิมพ์เลียนแบบสุโขทัย ซึ่งเป็นไปตามข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปลีลา ทั้งพระพุทธรูปลีลาองค์เดียว พระพุทธรูปลีลาอยู่ตรงกลางมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประกอบอยู่จำนวนมาก พระพุทธรูปปางมารวิชัยและพระสาวก และพระพุทธรูปปางยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เชื่อว่ากลุ่มหนึ่งน่าจะนำมาจากสมัยสุโขทัยด้วยเช่นกัน

ประการสำคัญคือ กลุ่มพระพิมพ์แบบอยุธยาแท้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางประทานอภัย ปางสมาธิ และปางปฐมเทศนา โดยมีทั้งที่เป็นพระองค์เดียวประดิษฐานในเรือนแก้ว หรือมีสาวกประกอบ พระพุทธรูปลีลาที่เลียนแบบสุโขทัย พระพุทธเจ้าประทับในร่มโพธิ์พฤกษ์ และที่สำคัญคือพระพิมพ์กลุ่มที่มีจารึกอักษรจีนอยู่ด้านหลังซึ่งกล่าวถึงชาวจีนที่ร่วมสร้างพระพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล

2.2) ผู้เขียนได้ทำการศึกษาวิเคราะห์พระพิมพ์จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะเพิ่มเติมจากที่ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล และมานิต วัลลิโภดม ได้เสนอไว้ เพื่อความเข้าใจในลักษณะรูปแบบและอายุสมัย รวมทั้งเพิ่มเติมที่มาของรูปแบบและบางพิมพ์อาจมีการกำหนดอายุสมัยใหม่ เป็นกลุ่มที่อยู่ระหว่างพระพิมพ์ที่นักวิชาการทั้งสองท่านเรียกว่า “สมัยลพบุรี” ได้แบ่งเป็น “ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย” และ “สมัยลพบุรี” โดยแบบอู่ทองจัดเป็นสมัยลพบุรี เช่นเดียวกับการจัดกลุ่มพระพุทธรูป

ผู้เขียนเห็นด้วยกับศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ทรงแสดงความคิดเห็นว่าพระพิมพ์ส่วนใหญ่แม้จะเป็นสมัยต่าง ๆ ทั้งก่อนหรือร่วมสมัยกับอยุธยาตอนต้น โดยเฉพาะกลุ่มที่ทำจากชิน มีรูปแบบซ้ำ ๆ และพบเป็นจำนวนมาก น่าจะเป็นการสร้างขึ้นใหม่ตามพิมพ์เดิมเพื่อการบรรจุในกรุคราวสร้างพระปรางค์ อาทิ “แบบอินเดีย” “แบบสุโขทัย” ทั้งนี้ยังได้แบ่งพระพิมพ์ออกตามสมัยโดยอิงกับความเห็นของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล และได้ปรับเปลี่ยนบางสมัย โดยเฉพาะศิลปะลพบุรีไปเป็นศิลปะเขมรในประเทศไทยและสมัยลพบุรี ได้แก่ แบบต่างประเทศ แบบทวารวดี แบบเขมรในประเทศไทย แบบลพบุรี ศิลปะอยุธยาที่เลียนแบบสุโขทัย ศิลปะอยุธยาแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และศิลปะอยุธยาแบบอู่ทองรุ่นที่ 3

3. ประเด็นเรื่อง ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับประเพณีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในการสร้างพระเจดีย์ และการสร้างถวายสิ่งของเพื่อเป็นพุทธบูชาในการสถาปนาเจดีย์

3.1) การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุ การสร้างพระเจดีย์ที่มีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สันนิษฐานว่ามีการอัญเชิญพระธาตุมาประดิษฐานขึ้นก่อน แล้วจึงสร้างเจดีย์ครอบพระธาตุหรือครอบสถานที่ที่พบพระธาตุนั้น โดยมักพบว่าการประดิษฐานพระธาตุจะอยู่ระดับเดียวกับพื้น ดังปรากฏหลักฐานที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ กรุพระปรางค์วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา หรือพระธาตุในล้านนาที่มีหลักฐานหรือร่องรอยการบรรจุพระธาตุเหลืออยู่

3.2) การสร้างเครื่องป้องกันหลายชั้นเพื่อการรักษาพระบรมสารีริกธาตุ การก่อสร้างกรุด้วยการก่อกำแพงมั่นคงแข็งแรง ปิดกรุด้วยแผ่นหินขนาดใหญ่และหนา การสร้างเจดีย์จำลองหลายชั้นซึ่งล้วนเป็นวัสดุที่มีค่าและไม่เสื่อมสภาพเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นเครื่องป้องกันพระบรมสารีริกธาตุ เพราะถือเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งของหายาก ประการสำคัญคือเชื่อมโยงกับคติเรื่องการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อที่ว่าเมื่อศาสนาเสื่อมลง ไม่มีการทำนุบำรุงพระศาสนาหรือบ้านเมืองถูกทิ้งร้างไป เจดีย์อาจพังทลายลงไป แต่ส่วนของพระบรมสารีริกธาตุจะยังคงอยู่เพื่อจะได้นำไปบูชาต่อไปอันเป็นการสืบศาสนา ดังเช่นในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงให้ขุดเอาพระธาตุฝังลงกลางเมืองและสร้างพระเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระธาตุ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้พระธาตุซึ่งอาจจะมาจากเจดีย์ที่พังทลายลงมาแล้ว จึงทรงสถาปนาเจดีย์แล้วบรรจุพระธาตุใหม่

3.3) ประเพณีการบรรจุสิ่งของร่วมกับพระบรมสารีริกธาตุเพื่อเป็นพุทธบูชาสำหรับกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักคือ ส่วนของความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูป พระพิมพ์ พระสุพรรณบัฏ เป็นต้น ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นตามคติของการสืบพระศาสนา ตามความเชื่อที่ว่าเมื่อศาสนาครบ 5,000 ปี จะหมดยุคของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนี ศาสนาจะเสื่อมลงจนคนไม่รู้จักพระศาสนา จึงมีพิธีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและปกปักรักษาไว้เป็นอย่างดี ส่วนพระพุทธรูปและพระพิมพ์คงสร้างขึ้นเพื่อการสืบศาสนา ตามคำกล่าวที่ว่าถ้าเจดีย์พังทลายลงหรือศาสนาเสื่อม หากมีผู้พบพระพุทธรูปและพระพิมพ์ที่บรรจุอยู่จะได้นำไปบูชาหรือสร้าง

เจดีย์ขึ้นครอบใหม่ เพื่อดำรงให้พระพุทธศาสนาดำรงสืบไป นอกจากนี้ยังรวมถึงเครื่องพุทธบูชา ที่พบเป็นเครื่องทองเครื่องเงินเป็นของจำลอง อาทิ พระปรางค์จำลอง ต้นไม้ทองต้นไม้เงิน แผ่นทองจำหลักรูปสัตว์หิมพานต์และสัตว์ในธรรมชาติ เป็นต้น รวมไปถึงวัตถุสิ่งของมีค่าและมีความมั่นคงถาวรต่าง ๆ อาทิ เครื่องเงิน เครื่องทอง อัญมณี สำริด เครื่องถ้วยจีน เป็นต้น เหล่านี้อาจทำขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา ซึ่งคตินี้น่าจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปทุกยุคสมัย ที่มีความศรัทธาอย่างสูงต่อการถวายสิ่งของมีค่าแด่พระพุทธศาสนา

สำหรับอีกส่วนหนึ่งคือ ชุดเครื่องทรงพระมหากษัตริย์ เครื่องราชูปโภค และเครื่องราชกกุธภัณฑ์สำหรับพระมหากษัตริย์ รวมถึงข้าวของเครื่องใช้อื่น ๆ ที่อาจเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ส่วนใหญ่เป็นเครื่องทองประดับลวดลายและอัญมณี อาทิ ชุดพานพระศรี พระสุพรรณศรี กระปุก ตลับ เป็นต้น รวมถึงจารึกลานทอง สิ่งของเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุไว้ในกรุโดยสร้างแล้วปิดตายตามความเชื่อเพื่อการอุทิศถวายแด่พระมหากษัตริย์หรือผู้วายชนม์ ซึ่งน่าจะสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องหน่อพุทธางกูร ตามข้อสันนิษฐานที่ว่าพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์แล้วจะเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ หรือพระองค์คือพระโพธิสัตว์ผู้เสด็จลงมาเสวยพระชาติเป็นมนุษย์เพื่อช่วยเหลือมนุษย์ เมื่อสวรรคตแล้วจะกลับไปเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิต หรืออาจจะบำเพ็ญทานบารมีหลายพระชาติแล้วสุดท้ายจึงจะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า เครื่องทรง เครื่องราชูปโภค เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ จึงเป็นเครื่องอุทิศถวายต่อผู้สิ้นพระชนม์ตามความเชื่อว่าผู้สิ้นพระชนม์จะได้นำไปใช้ ดังนั้น สันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งของการสร้างและการอุทิศถวายนี้ น่าจะสร้างขึ้นถวายเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยาตามคติเรื่องหน่อพุทธางกูร สอดคล้องกับแนวคิดในการเขียนจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุ ทั้งเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า ชาดกในชุด 500 พระชาติ ที่มุ่งแสดงความหมายว่าพระพุทธเจ้ามีหลายพระองค์จำนวนมากมายมหาศาล พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ต้องทรงบำเพ็ญทานบารมีหลายพระชาติกว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ คติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์นี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับหลักฐานการสร้างประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ 500 พระชาติถวายวัดพระศรีสรรเพชญ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังได้พบประติมากรรมชุดนี้

หลายชิ้น นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการสร้างเจดีย์บริวารล้อมรอบเจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์จำนวนทั้งสิ้น 28 องค์ ซึ่งตีความได้ว่าเป็นเจดีย์ที่แทนพระอดีตพุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์และพระอดีตพุทธเจ้ายังมีอยู่อย่างชัดเจนในรัชกาลของพระองค์ซึ่งสืบทอดมาจากพระราชบิดา

อาจกล่าวได้ว่า หนังสือเรื่อง “พระพุทธรูป พระพิมพ์ จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา” เกิดจากการวิจัยต่อยอดจากผลงานวิจัยหลายเรื่องที่ผ่านมาของผู้เขียน[2] โดยผู้เขียนได้เลือกตัวอย่างการวิจัยเป็นพระพุทธรูปและพระพิมพ์ที่พบในกรุพระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ ซึ่งนับว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญในทางวิชาการ เนื่องจากมีขอบเขตที่ชัดเจนทั้งในเรื่องอายุสมัยและคติการสร้าง จึงแสดงความเป็นเอกภาพของตัวอย่างและประเด็นการศึกษาวิจัย ประกอบกับยังมีข้อมูลและหลักฐานแวดล้อมต่าง ๆ อาทิ พระปรางค์ประธาน จิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ พระราชพงศาวดาร ที่ผู้เขียนนำมาร่วมวิเคราะห์ด้วย ทำให้มีประเด็นทางวิชาการในเรื่องพระพุทธรูปและพระพิมพ์ที่น่าสนใจอยู่เป็นจำนวนมาก

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งในมุมมองของผู้วิจารณ์คือ การจัดแบ่งศิลปะในวัฒนธรรมเขมรออกจากศิลปะที่พบในภาคกลางของประเทศไทย โดยเสนอให้เรียกว่า “ศิลปะเขมรในประเทศไทย” ซึ่งหมายถึงศิลปะในวัฒนธรรมเขมรที่พบอยู่ในสมัยนครวัดและบายน (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18) กับ “สมัยลพบุรี” อันหมายถึงศิลปะที่เกิดขึ้นในภาคกลางที่มีแหล่งบันดาลใจมาจากศิลปะเขมร ในสมัยที่อาณาจักรกัมพูชาโบราณล่มสลายลงแล้วและก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (กลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19) รวมไปถึงประเด็นการเสนอกลุ่มพระพุทธรูป “แบบอยุธยา (แท้)” ซึ่งแยกแยะออกจากกลุ่มพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 ได้อย่างชัดเจน โดยจะมีรูปแบบที่ผสมผสานกันของทั้งสองกลุ่ม แต่แสดงลักษณะสำคัญคือ ลักษณะพระพักตร์และการแสดงออกของสีพระพักตร์ที่

[2] ผลงานการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธรูปของผู้เขียน อาทิ หนังสือเรื่อง พระพุทธรูป: รูปแบบพัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย (2553), พระพุทธปฏิมา พลังแห่งศรัทธา (2554), พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย (2554).

กลม ๆ แป้น ๆ แบบอยุธยา ไม่ใช่รูปสี่เหลี่ยมเคร่งขรึมแบบเขมรและไม่ใช่รูปไข่แบบสุโขทัย และมีพระขนงที่ป้ายแบบศิลปะอยุธยา พระโอษฐ์กว้างและมีริมพระโอษฐ์ยกขึ้นแบบอยุธยาแล้ว ซึ่งพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปหินทราย การเกิดงานช่างลักษณะเฉพาะอย่างพระพุทธรูป “แบบอยุธยา (แท้)” นี้ นับเป็นการเริ่มต้นลักษณะเฉพาะของตนเอง และจะเกิดความนิยมสร้างอย่างมากในสมัยอยุธยาตอนกลางตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นไป ซึ่งสัมพันธ์กับงานศิลปกรรมอื่น ๆ ทั้งงานสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมประดับ

ผู้วิจารณ์เห็นว่าผลการศึกษาวิจัยในหนังสือเล่มนี้ ยังได้นำไปสู่การเสนอข้อคิดเห็นที่สำคัญประการหนึ่งที่มีคุณูปการต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์ศิลปะ ตามที่ผู้เขียนได้กล่าวว่า

> *“จากการศึกษาพระพุทธรูป พระพิมพ์ และงานศิลปกรรมอื่น ๆ ไม่พบโบราณวัตถุที่มีอายุหลังกว่าสมัยอยุธยาตอนต้นเลย (หลังกว่าพุทธศตวรรษที่ 20) เช่น ไม่พบพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย พระพุทธรูปที่ใช้ฐานสิงห์ ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนกลาง ดังนั้น การที่มีผู้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าศิลปะอยุธยา โดยเฉพาะพระปรางค์ประธานขนาดใหญ่ของทั้งวัดราชบูรณะและวัดพระราม สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไม่เก่าไปถึงสมัยอยุธยาตอนต้นจึงเป็นไปไม่ได้โดยสิ้นเชิง”*
>
> *(Saising 2021: 259 - 260)*

References

Fine Arts Department. (2014). *Phraphuttharūp læ Phraphim nai kru phra prāng wat rāt būrana čhangwat Phra Nakhǭn Sī ʻAyutthayā* [Buddha statue and Votive tablet in crypt of Parng Wat Ratchaburana Ayutthaya]. Nonthaburi: The Fine Arts Department.

Saising, S. (2021). *Phraphuttharūp Phraphim čhāk kru phra prāng wat rāt būrana Phra Nakhǭn Sī ʻAyutthayā* [Buddha statue Votive tablet from crypt of Parng Wat Ratchaburana Ayutthaya]. Bangkok: Muang Boran.